

Бүгү чурттарның пролетариылеру, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Сөвөдиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 184 (12274)

1983 чылдың август 10, среда

1925 чылда үндээлгөттүгү

Өртүз 3 көп

ПАРТИЯ БӨЛҮКТЕРИ

Партия бөлүктөрүнүн амыралында чугула болгаш харыскалгыч үе — өтчөт-соңгудалыг хуралдар эгелзэн. Республиканың бүдүрүлгө участоттарында, бригадаларында, ээлчеглеринде, мал фермаларында, туугу шөлдеринде, албан организация болгаш өөредилге черлеринде 407 партия бөлүктөрү бар. Майда-ла партия бөлүктөрү эки ажилдап турар болду, ында СЭКП-ниң XXVI съездинин, партия ТН-ның май, ноябрь (1982 ч.) болгаш июнь (1983 ч.) Пленумнарының шийтпирлери чедишкениниң боттанып турар.

Өтчөт-соңгудалыг хуралдар — партияның күжүнүң ажил-иши көргүзүү. Олар бедик негелделик, шүгүмчүлөкчү бую-биле, бүгү эки чүдүлдерин коллективтик деткиринче, четпестерин шүгүмчүлөп, ону эдил алырынчы оруктарынча, арга-методтарынча онза кичээлгенин салыр. Хуралга санал берген кижи бүрүзү партия бөлүктүн ажилын ханызы-биле анализдеп көрө, четпестерин илереди, шийтпирлээр ужурулуг айтырыгларын тодаргай чугаалар ужурулуг. СЭКП ТН-ның июнь (1983 ч.) Пленумунга СЭКП ТН-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропова мынча деп демдеглээн: «Партияның улуг курлавыры — партияның иштин демократиясын улам калбаттары, коммунистерниң чогадыныч иделейкин, инициативасын болгаш харыскалгыч улгаттырары болур. Партияның болгаш чурттуң чугула айтырыгларын чугаалашып көрүп тургаш, коммунистер аңаа дидим болгаш иделейкин киришкен тудум-на, олар хүлээп алган шийтпирлери күөсүлдеринге иделейкин кириш, ыңчан бистиң партиябыс боудуң төөгүлүг хүлээлгенин улам-на чедишкениниң күөсүлүп шыдаар».

Партия бөлүктөрүне нежигүүнүнүң саны эвээш-даа болза, аларның ролу болгаш ужуру-дузасы улуг. Коммунистерниң иделейкин киришкени-биле партияның политиказын болгаш экономика талазы-биле салган улуг сорулгаларын амыралда боттандырып турар. Партия бөлүгү үлүс массаларының аразында турар, хүн бүрү ханы харылзалаы, ыңчангаш орта үнелиг эгелзешкениниң чогуур үезинде эскерер, ону деткип, мурнакчы дуржулганы негелдеринге дузалар, коллективтик чедишкениниң ажилдарына шаптыгыч четпестерин чайладыр боттуг хемчеглерин алыр. Соругла болза ол аргаларны долу база ажытыг ажилдары болур.

Партия бөлүктөрү кол күменишкениниң хамытың мур-нунда экономика болгаш социал хөгүлүг талазы-биле он бирги беш чылдың планын онзалдаларын күөсүлдеринче, чоңунуң материалдыг байдаларын экинжидеринче улгалдырар. Ылангыя күш-ажылдың буюуручүлүгү бедадеринче, камналганы, экономияны экинжидеринче болгаш өске-даа күрүне ужуру-дузалыг айтырыгларга доктаамал сагыш салыр. Практикага эртемниң, техниканың чедишкениниң, коллективтик механизацияны негелдир, ажил-херкти организастаарын экинжидер. Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездин аттыг совхозтун Дөргүн сүт-барзан фермазында партия бөлүгү (уудуручузу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, сазачы Д. Д. Ондар) эртен чылын өтчөт-соңгудалыг хуралына күш-ажылды организастаарын, сагыла-чурун экинжидип, инентерниң аңаа эгелзешкенин, чегерилгенин, сугарылганын негелде эгүлээр чорууду тургаш, сүт буюдурин болгаш күрүнеге садарын көвүдериин шийтпирлээн. Ферманың коммунистери хуралдың доктаалын амыралга боттандырып дээш тодаргай хемчеглерин ал чоруткан түңиелде он бирги беш чылдың үшкү чылының бирги чартында багай эвек көргүзүлгөргө болган. Сүт буюдурин эртен чылдан көвүдөтөш, республиканың фермаларының аразында чарышка бирги чери ээлзэн. Сазачы А. С. Монгуш бир инентен 2867 килограмм сүтү саап алгаш, социалисттик чарышка тилекчи болган.

Бригада керээзи-биле ажилдаар депшилгелиг арганы негелдиринче партия бөлүктөрү кичээлгенин салыр. Ол болза экономиктик болгаш мөзү-шынар киизишкенин экинжи эки школазы, коллективтик нинти соңуургалдары база сорулгалары дээш ону каттыштырып, быжыгалап турар. Аңаа коммунистер иделейкин киришкен тудум-на күш-ажылды коллективтик быжыгар, ыңчангаш ажилдаарга буюуручүлүгү, чурттаарына солун. Орта партбөлүк уудуручузу дайынчы өзөк болур. Бистиң республикада бригада керээзи-биле ажилдаарын бүдүрүлгелерде, туугу, транспорт организацияларында, көдээ ажил-агылда негелдир эгелзэн, ону улам сайзырайттайдыр ужурулуг.

Партияның идеология, масса-политиктик ажилының чугула айтырыгларын СЭКП ТН-ның (1983 ч.) Пленуму чугаалашкан, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш партия организацияларының мурнунда тодаргай сорулгаларын салган. Бо талазы-биле партбөлүктөрүнүң кылыр ажылы эвээш эвек, ыңчангаш идеология, масса-политиктик ажилды өтчөт-соңгудалыг хуралга анализдеп чугаалашкан, партбөлүктүң идеология активиниң — агитаторларын, политинформаторларын, дагдынычыларын, бүгү коммунистерниң ажилын иделейкидер херек.

Күш-ажылдың сагыла-чурун быжыгалаары, организастыг чоруту экинжидер — хүннүң чугула сорулгаларының бирээзи. Кызылдың, Ак-Довурантын, районнарның чамдын күш-ажылчы коллективтеринде ажил шагы үзгелер, планын онзалдаларын күөсүлдер, материалдарга, электри энергиязынга камналга чоктар, аргачылар, нинтинин корум-чурун үзгелер ал-даа бар. Ол четпестерин чидиби-биле шүгүмчүлээр херек. Ону чедишкенини шийтпирлээр-биле партбөлүктөр, коммунистер, доктаамал ажилдаар буюурулуг хуралдары, бригадирлер, херээженер чөвүлелери, улусчу контролдуңг постулары, эш хуузуңуң судары болгаш өске-даа хей-ниини организациялары-биле сырый хол-баалыг ажилдаар ужурулуг.

Партия бөлүктөрүне эгелзэн өтчөт-соңгудалыг хуралдар онзагай үеде эртип турар. Он бирги беш чылдың үшкү, өзөк чылының планын онзалдаларын күөсүлдер, Совет Земелиниң составына Тываның эки тура-биле каттышканын 40 чылын талептик уткуур дээш республиканың ишчилери ажилдап турар. Ыландыган ажилдар бар, ыңчангаш даа кылыр чүдүлдер, шийтпирлээр ужурулуг айтырыглар аңаа хей. Ол дугайын партбөлүктөрүнүн өтчөт-соңгудалыг хуралдарына чугаалашкан, тодаргай шийтпирлери хүлээп алыр, ону күөсүлдер дээш иделейкин ажилдаары негеттин турар.

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЭЭРИНИН ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

«Шын» солун КУШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Серенот Кызыл-оолдун уудуруканы мал чөмчүлөөр механизастаттыганын эвезоуңуң чедишкениниң тураскаалды көдүргөн.

Эртен чеди хонукта Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз нинтин-биле 374 тонна сизген белеткээр, оон 192 тонназы азы 51,3 хуузу — коммунист Серенот Кызыл-оолдун уудуруканы механизастаттыганын эвезоуңуң ажилы-нын түңиел.

Мурнакчылардан үлгөргө ал, мал чөмчүлөөрүнүн шалыпчы айына иделейкин кир-жипер!

ХҮННҮНҮН

Бистиң «Коммунизмче орук» совхозтун трактор-хону бригаданы малга чөмчүлөөрүн организастыг чорууду, хүн бүрү негелдир чеди ап турар. Ол нинтин-биле 2700 тонна чайгаар үгөн сизгенин белеткээр.

Бригада баштайгы үш хонукта 130 гектар черин сизгенин кезип, оон 60 гектарын-дан 40 тонназы белет, улуг сараатты тургускан. Механизаторлар Г. Ондар, Г. Мон-

гуш, Ч. Куулар, Х. Куулар олар эң кызыкмак ажилдап, хүн нормазын үргүчү ажыр күөсүлүп турар.

Сизгенилерниң чурттаар черин эки дерип кылган. Механизаторларның хостуг үе-шанын таарымчалыг организастаары-биле ойнаар чүдүлдерин ээкп, көжөр библиотеканы ажилдаста чогуур.

К. ДАРЖАЙ.

Өвүр район.

«О. ШЫНААДА» МЫНДЫГ

Тес-Хем районда «О. Шынаа» совхозтун механизастаттыганын сизгени 2 бригаданы бо хүнүрде сизген шөлдеринде кидил түлүк ажилдап турар. №1 бригаданың Михаил Анг-луру-оол уудуруканы 5 кичилгиз эвезоу 3100 кезек сизгенин пресстези, сизген кажазынга чедирген, сарааттаан. Эвезода тракторист кыс Минеймаа Кыргыс, чүдүрүчүлөр Аян-оол Саая, Шолбан Чамзырай хүн нормазын ажыр күөсүлүп турар.

С. Чооду уудуруканы бо бригадада шунту 15 киж, 9 трактор, 5 косилка, бир грабля база бир пресепдорщик бар.

Ажылдың темпизин июльдуң соолуг хүнүрүнде чыс-чайык-тын улаа-ларга чап көтөш-биле элзэн саладан. Ылангыя Токпар-оол Кыргыс уудуруканы

эвезоуңуң девишкээр трактор эртин шыдаас малгаш, тулаа апарган.

Агаар-бойдустан берге байдалында аңыда доктар болуп турар бир чыдааган — машина-техникага артык кезектер тывылды. Бо талазы-биле сизгенилерни багай хандырганын маала дорту-биле айтыр апар. Артык кезектер сохот складида хамаан чок Самгадалдайла сельхоттехника каттыжымынында, Кызылда Сельхоттехникуму складида-лаа чок. Совхозтун кол механизаторы Маадыр-оол Түлүп сизген кестирер машинага тага динер, Кызылда каш-даа улаа кирген, ыңчангаш артык кезектер-биле хандыраар хүлээлгенин организастаарында ыңдыг кезектер шуут чок болган. Оон

уламындан 2 косилка ажылга чок туруп берген.

Артык кезек тракторларга, автомашиналарга база-ла чедишпес. Совхозтун автомашини Балчы-оол Ужар-оол июль 24, 26 хүнүрүнде грабляларга артык кезек, пресепдорщикке ленталар, палестер суралган Кызыл, Самгадалдайга барып чорган. Ындыг кезектер көдээ ажил-агыл техниканын артык кезектер-биле хандыраар хүлээлгенин организастаарында база-ла чок болган.

Чамыгыт үеде сизген белеткээри буюу техниканы артык кезектер-биле четчир сизгени хандыраар — эи чугула хүлээлгелерин бирээзи. Бо талазы-биле ажилдарың четпес организастааттыганы үстүңде чиктерден көсүлүр.

Ажылдың буюуручүлүгү, ажыктын белдир төлөөзе, сизген белеткээриде бар буюу техниканын үзүктелешкенин чок хандыраары кыска хуузада чеди алыр херек.

«О. Шынаа» совхозтун сизгени 2 бригаданында күш-ажылды организастаарын, кичилерин азы-чөм, солун, сестүү-биле хандыраары багай эвек. Ажыл-агылда партия комитетинин секретары В. Ооржак, комсомол комитетинин секретары М. Ондар сизгенилерге доктаама берип, лекция-беселелерин чорууду турар.

Беш хонгаш-ла ажилдың түңиелдерин үлдүрер мында чачыл апарган. Соолуг хүнүрде кестирерлер Владимир Балы, Вячеслав Шинчик база пресектич Копар-оол Санч-чурт хүн нормазын ажыр күөсүлүп турарлар.

Бо сезонда бригада нинтин-биле 3005 тонна чайгаар үгөн сизген белеткээр планын. Бригада ажилдары элзэн орааган кирген. Оон чыла-гаалын совхозтун уудурук-ларын сизген белеткелни организастаарын эртенгө көртү, ынаар багай кичээлгенин ут-ландырганы-биле тайылбырлап болур.

Үе эвээш артык. Улааас күс дүжүп кестир. Амыг үеде сезон орту кирип турар. Чай-гаар үгөн сизгенир-биле чергелештир, таран мал чөмчө-рин, тараа, нога култураларын ажаар үе база далаштырып кээр. Ындыг болгонда кыска хуузада бар четпестерин чайлаткан, ажил-агылда ажилдың култураларын долу-дузу-биле ажылга, күш-ажылды организастаарын бедилер чугула.

И. ИРГИТ.

ЧУРУКТА: * совхозта комсомол комитетинин секретары Маргарита Ондарын сизгенилерге чаа солун, сестүү-дүжүп аалаан келгени. Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фото-зу.

Бо чылын республикага мур-нуку чылдарга девишкээр чыс-чайыктыг, сизгени, бүргет хүнүр болганы-биле хей база чыгыс чылдың сизгениниң озу быжыра саады берген. Оон-биле черелештир чамдык районнарның девишкээр черлеринде тараан үшүштерин долу дүшкөш, үргөдөс каапан. Ыңчангаш чер-черлерде мал чөмчүлөөр белеткелни эртен 1982 чылдың темпизинге көөрдө ооздалап турар.

Тес-Хем, Өвүр, Монгуш-Тайга, Эрзин база Тожу районнар сизген белеткелниче өске районнардан ооздалап кирген. Ыңчангаш-даа темпизин кош-кач чоруу — агаар-бойдустан байдалының парынчадан эвек, а ажил-агылда уудурук-ларын, специалистерниң мында берге байдалдарга тава-рышкан, оон үшүшүн арга-зын тыйлаанында. Хей-хей уудурукчулар чайгаар үгөн азы-окут, холумак үшүштерин сизгенирлер кезеринче күштерин моончөшкө, а сизген кезип чачыгып калганы кол шөлдерин кургаарын, оңт-сизгенин чеди эзерин мадаш олурукан. Олар чаа, депшилгелиг аргаларын база технологияны ажилдаары турар. Сизген белеткел саадап-даа турза, буюуручү күштериниң силос, сенаж белеткелниче киргеп, бедик темпизин чеди ап болуру-нуң аргалары бар ышкажыл.

Мааза агаар-бойдустан улуг ха-маарылга чок болтай.

Бүгү районнар антаминин сизген далганы белеткээр план-ныг ажилдарын ооздалап турар. Маала кудай-дээрин буруудадыр берге, чүгө дээр-ге кол-ла чылааган-совхоз-туг уудурукчулары күш-ажылды шыл организастап билбесинде. Ыңчангаш эртем-ниң соолуг чедишкениниң буюуру мурнакчы ажил-агыл-ларын арга-дуржулганын чуга-лаалын.

Бирээде, мал чөмчөри белеткээрин депшилгелиг аргаларын калба-биле ажилдаар. Пресстези сизгенин хонуга анаа кургадыныч орунуга, күш-түг салгынадыныч арга-зын тыйлаанында. Хей-хей уудурукчулар чайгаар үгөн азы-окут, холумак үшүштерин сизгенирлер кезеринче күштерин моончөшкө, а сизген кезип чачыгып калганы кол шөлдерин кургаарын, оңт-сизгенин чеди эзерин мадаш олурукан. Олар чаа, депшилгелиг аргаларын база технологияны ажилдаары турар. Сизген белеткел саадап-даа турза, буюуручү күштериниң силос, сенаж белеткелниче киргеп, бедик темпизин чеди ап болуру-нуң аргалары бар ышкажыл.

непаны пресстези, төргөгө ол дораан чүдүргөш, фермага эскер сарааттап ап турар. Оон уламындан продукция хонуга чыска, хатка алыска, малга чидиртпес база оорга алыс-лас.

Химиктик консервалар буюу-дүмелерин ажилга тургаш, сизген белеткээр база чугула черин ээлп турар. 30—35 хуу шык сизгени 1,0—1,5 хуу организастыг килотаны ажил-лаар. Ол сизгени эң ки консервалар буюу-дүмелерин ажилга тургаш, сизген белеткээр база чугула дусту база ажилдап болур. Ыңчангаш-даа бо таварылгада сизгенин ол-шыгы 20 хуулан көвүдөсө ужурулуг. Ол-шык-та сизгенин үргөлгөсө дие, сараатты ык, диди кылдыр салыр херек. Ону тускай шы-выг-биле шуглаар. Бо чылын хей-хей совхозтар сизгенин ру-лоң (дүргө) кылдыр пресстези-биле доктаалып турар. Долгактарын хонуга арттырайып, ол дораан чыгыш, чүдүргөш, сизген кажазынга эскер сараат-таш, тускай полнотылен шы-выг-биле шуглаар. Ыланды-гылар Сельхотхимия склади-рында бар.

Бир эвек агаар-бойдустан байдалы доктаамал чыс-ча-

жыктыг болза, сизгенин си-лоастааны дээр. Тараа култу-ралары эрте калып, өлүг-ленин турар таварылгалар база бар. Ындыг култураларын база силостар болза эки. «Сукнак», «Тилелгет» совхоз-тарда ыңдыг үшүштүг девишкээр бар.

Сула, вико-горох-сула холумактыг културалары силос-таар, а люцернаны, допникти чекетилер мурнуна силос-таар берге. Чамдык уудурук-чулар ону кестир билбейн силос-тааш, продукцияны шы-нарын кулдулап турар. «Күш-ажылдың хостугу», «Шамба-лыг» совхозтар шаа-ла ыңдыг каражага таварышкан. Бо та-варылгаларда химиктик кон-сервалар буюу-дүмелерин ажилдаар херек.

Кургаан, када берген сизгени пресстези болбас, чүгө дээрге олар дүргө дауу,

ТУКТУ САЛБАС ДЭЭШ

(РЕПОРТАЖ)

Асы хүнүр барык болбайн турар деп болур. Даң алдарга-ла чыс. Чамдыкта холду-дүлүр-лаа чап туруп бээр. Мал чөмчүлөөр турар ажил-ишчилерге дык-ла шаптыктыг. Ында-хааа хүн негелдир шөлдерде, арга-арыларда кескен өндөр ки-сигенин кургадып, болуп, са-рааттап эгелзеп, ажилды шуу-дап чорда. Кара буюулар дигрелин кезген соода база-ла то калпарт. Сизген ол-суг болур.

Тожуа июль ай колдуузда ыңчангаш эртен. Ам август база-ла чыс-чар-биле эгелзөни ол. Районда мал чөмчүлөөр ажилдың куду тем-пизин болуп турарының бир чылдааны база мында.

Ыңчангаш дээр бичил-ле азыраа, сизгенилер ооруп, бу-руулар ажилдап кириштер, кескен сизгенин хончөшөп, са-рааттап четтигиптерин кызы-лар.

Азы хона берген ыңдыг хүнүрүн бирээнде Ий ору-туман шлоказиниң өөредилге, буюурулге бригадалыга бар-дымыс ону «Май 1» совхоз-туң Чумурут деп черинде, долгандыр дөтөм сизген шөл-дерин, ажилдаар, дистианын-рынга-даа холчот таарымчалыг девишкээр тургуска болду.

Бригада төвүгө юрениске, улус шунту ажилдап чорут-кан, чүгө ийг бичил кызы-ажактар чөмчүлөөр, оларда ажилдаар турар. (Улуг повар суур кирген, улааас че-дип келер дээрин олар со-лүдө чугааладылар). Алы-чөм хандырылганын калдыгы боларын дөтө бодал-биле-хи-намчалыг көргүдөп, олар элзери-биле каш өске-ла со-лүштүвүс. Стол кырында улуг таварыша чаа быжырган далган-ны опайтыр овалал үндүлү-көн. Эйт, сүт, сметана, чигир-даа бар-ла. Хандырылга чөп-ле багай эвек хире. Ол дугайын анык поварлар база бады-кааш, оларын талаалып совхозка хонудат чогуу чу-гааладылар.

Шлоказиниң чурттаар, чөмчөри черлеринге база кир-диш. Кайзының-даа иппи-лашты ары, көрүштүт, хау-туң уудуручлар орун-доо-лаа чурум-чыскалгыч болу-ду. Даштын сетка херген темпиз-стоу, бөмбүк теп ойнаар фут-бол шайга болгон. Долгандыр кайнаар-даа көөргө, но-гаан чай арга-арыг, агаарын артын, буюу-дүмелерин каас-чара-жып кижи магадан хамаас.

Сизген шөлдери бригада тө-вүндөн ырак эвесте. Оларын бирээнде ажил хайныгып тур. «Беларусь» тракторлар-ның бирээзи сизгенин кестир-ген, өскөн дүшкө чедир элзэн кургай берген тавы-чалары буюу-дүмелер, аймырлар ооздар, урутар база болуп, хончөшөп турар.

Ол чораш бир өөрүчүг буюу-дүмелер база таварык берген буюу-дүмелер. Районда мал чөмчүлөөр турар бригада-

лар аразында социалисттик ча-рышка июльдуң соолуг дөтө-лаада шлоказиниң Чуму-руттун бригаданы тилекчи болуп, СЭКП райкомунун, рай-куткомунун болгаш комсомол райкомунун шийтпир Кызыл түгүт чаалан алган болган. Түктү, аңаа шапталып брига-да тыпсып бөөри-биле рай-онун арготулгазында ажил-жышкынының даргазы В. Чимит чедип келген.

Ол районда мал чөмчүлөөр ажилдың байдалын бригада кезигүүнүң дөтө-лаа таныштырган, түктү тыпсып турла. үк бригаданың уудуруччу В. Танайба баш-кы-биле чугааланы бердиш.

—Бистин Ий орутумак шло-лазында өөредилге-буюурулге бригаданы организастап тур-гускандан боор ам он чыл че-дип турар. Өөреничилерин күш-ажылга чачыктырып, ажилдарынга, оларын эки, ажилдыг кылдыр дистианын алырынга ол холчот таарым-чалыг-дыр—деп. Ыңчангаш Ий-зончун чугаалады—Чай болу-р-лаа совхозу-вука дуза ка-лып, мал чөмчүлөөр ажилды боттарының эвээш-биле-даа бол утул-хуу-дүштү кириш-тир турар бис. Эртен чылын 87 тонна сизгенин кезип белет-кен бердиш. Амыг планмын-га-ла эвээш эвек—280 тон-назы белеткээр. Чыс шаптык-таш, арай-ла чер албайн түр-бе пийи, планмынның чаа-ла 58 тонназы күөсүлгөттинген.

Кескен, буюу-дүмелерин сизген шөлдерде база өндөр, бичил хүнүрүлгө келгирге-ле, ону ол-бо алдыра каап, күргө-дип, болуп алыр дөтөм күкү-вүстү ынаар салыр-дыр бис.

Бригадада 7-9 кластарын өөреничилер—20 амыг ки-жи ажилдап турар. Оларын аразында улуг кичилер—тра-ктористер. Ажылга кызымаа-биле өскөлдөрн ытталып ту-рарларын аттарын башкы мактап адагылады.

Сизгенилерни култура хандырылганын эки организастаары совхозта партия, проф-аилел, комсомол организастаарының дөтөм хуула-дыш. Ыңчангаш-даа олар он айт-ты, ымыг чоругу кичээлгөй са-байн турарын Чумурут бри-гадазын кезигүүнүң хонудат чугааладылар. Эртен ай дургузунда көжөр кино чы-гыс-ла катан келген. Коңерт, лекция, беседа ыңчангаш чүгө-дөр черте болуп көрбөз. Шы-дыраа, шашки дөтөм ышкай-наар чүдүлдер чок.

Районда сизгени бригадалар аразында чарышка тилекчи-лүк шалгалын ап тура, ший-чир Кызыл түктү салбас дөтө-моон соңгар-даа оорутуу ажилдап, хүн бүрү темпизин чедип алырын Чумурутту-гулар хуула-дыш. Оларын сүзү ажил-херээ-биле карыш-пас боор дээринге иделдиш.

Х.К. МОНГУШ.

Тожу район.

ШЫНАРЛЫГ МАЛ ЧӨМЧӨРИ ДЭЭШ

үрелер. Ындыг массаларны ку-лтуруу, тарымал тоорук, рас-кичкитиг ол-шык үшүштөргө холлаш, силостар болза эки. Мал чөмчөри-ниң составында 25—30 хуу чөмчөс протенини азоттук карбамид: биульфат-тыг аммоний, диаммоний, фос-фат чикитиг буюу-дүмелер-биле солуп болур. Карбамид, би-ульфаттыг аммонийн бир тонна силостар массага 3—5 килограммны, а бикарбонат аммонийн 8—10 килограммны холуур.

Кукуруза силостун болбаа-зырадып дие, аңаа азоттук мочевинаны холуур. Ону но-гаан массанын ол-шыгы 75 хуулан көвүдөсө турда кылым болур. 2—3 килограмм мочевинаны бир тонна кукурузага холуур. Силосту азот база фосфор-биле болбазырадып дие, бир тонна поган масса-га 3—5 килограмм диаммо-ний фосфатты холуур.

Хойну чайгы үеде эки семиртп алыры — ооң кышты хур ажарына, чаш төлүнүң хорамча чок болурунга, аарыларга алыспазына, продукциязын хой болгаш шынарлыг болурунга кол магадылаа. Хойжулар, чайлаг-лашкыны организастыг болгаш чедиш-кинин эрттеринче улаган шынгы хем-чегерни алынар!

Кадарарда хойм чараш

АЖЫЛ-АГЫЛДАР АРАЗЫНЫН КООПЕРАЦИЯЗЫ

Тыва АССР-де хой ажылынын сайыраалы ханы анализтен коорге, үүрмек ажил-агылдарын улуг сохоттарга коорге, орулгазы эвээш, а бүдүргөн ээдинин болгаш дүгүнүң бот-үзүн улуг. Ону эвээш санын маалга уксаажылдыгынын, тарып-боозадынын депшелегиз технологиянын ажил-агылдарын бергези-биле база ажил-агылдарын материал-техниктиг базазынын кошкар-биле тайылбырлап болур. Мындагы таварында эээн каш үүрмек ажил-агылдарын малын чаныс черге мөөнөсп тургузары багыт эвээш түнелди берип болур. Ынчалза-даа өскө талазында, олар-бел-чирип, сугаттың, ажилын күжүнүң чедишпес маалга багыт талазында дээрн чугаажок. Ынчангаш бо тургустунуп келген берге байдалга чаныс-ла таарымчалыг арга ажил-агылдар аразынын кооперациянын тургузары болур. Азы биргээр чугаалаарга, ажил-агылдар аразынын бүдүргөдери, анык малды семиртп азыраарын, а кооперациянын өскө ажил-агылдары төрүр хойну

өстүргөн, а үүрмек ажил-агылдарын көргүзүп 30 хуу куду-лаан. Хойдан дүк кыргып алы-рындык көргүзүлгө баа-ла каш хуу өскөн.

Төрүр 100 хойга онааштыр каттыжымшыктын көргү-зүп 130 хуу өскөн болза, үүр-мек ажил-агылдарын көргү-зүп чүгө 10,2 хуу өскөн. 1 тонна дүктүң бот-үзүн коопе-растан ажил-агылдарда 7,7 хуу чыгып, а хой ээдинин 32,3 хуу чыгып. Ынчангаш баштайгы чылдарын дуржулгазын ал-гаш коорге, хой ажылын коопе-растары бүгү республика-нын масштабына эвээш эвес ажыкты бээр. ССКП-ниң XXV съездин аттыг совхоз 1981 чылда хойдан-на 3,9—4,1 кг дүктү кыргып алган. Бир эвес бүгү республикага мындагы кө-гүзүгү чеди алыр болза, кү-рүңгө чүк хире ажыктыг деп?

Совхозтун чедишкенингерге демек болган чылдагынын бирээш — малдың чем-суурун чегир санын белеткеп ал-ганында. Бо шынар совхозту каттыжымшыктын төвү кыл-дыр шилеп алырында илгир болган. 1964 чылда-ла ажил-агыл малга чем белеткээр та-лазы-биле доктаамал бригада-ларлыг, хестеринг аларган. Оларын дүктүкүр шөлдер, ма-шина-техника-биле хандырган, эки ажилын коллективти тур-гускан. Бо бүгү ажилдын ажыктыгына, бүдүргүчүлү-гө улуг салдарыг дээрн бил-

дигир. Чедишкенингер чугаалап тура, ажил-агылда бар чег-пестерин айтпас аргавыс чок. Маалга ажил-агылдың ма-териал-техниктиг хандырылга-зын эргилеп-баксыраанын, бүдүргөтүн кошкар механиза-станын, оон-биле холбаштыр продукциянын бот-үзүнүн ам-даа арын, ол ышкар ажил-агылдарын ажаа чег-пестерин доктааткан быжыг чү-рүмдерин чогун, экономиктиг харылааларын, уксаажылды-га ажылында бар бүгү-ле чег-пестерин хой-биле чугаалап болур.

Бүгү тала-биле ханы шин-чилеп, өөренип корган ажил-агылдар аразынын хой өстүр-талазы-биле кооперацияны хой ажылынын улам озу хогжү-ругне кызыгар чок перспек-тиваны берип турар деп болур. Бо чаа, ажыктыг эгелешкин чурттуң Аш-чем программа-нын боттандырылгы улуг са-лыгын кириер.

Ю. Г. ПОЛУЛЯХ,
Сибириниң көдөз ажил-агылдар экономика институту-нун улуг эртем амыра-чызы, экономика эртемне-риниң кандидаты.

Р. И. БОРТНИКОВ,
ССКП-ниң XXV съездин аттыг совхозтун кол эконо-мизи.

(«Овцеводство» журналдан).

ХОЙ СУДУ-ҮНЕЛИГ ЧЕМ

Чурттакчы чонну аш-чем айыма-биле хандыраарын эки-жидериниң талазы-биле чүгү-ла программа ССКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму кини үндүргөн. Ол сорулганы чедишкенингер күөсөдириниң бир аргазы—хой судун бүдү-рерин көндүдери.

Хой суду—үнелиг чем. Ында белок, үс, чигир, минералдыг дустар, витаминер болгаш өскө-даа бүдүрмелер бар. Хой суду бодунун бүдүргүнүң тала-зы-биле өскө малдарын суду-дунден элээн ылгалдыг. Чижээ-лөөрге, мыла кургаг бүдүрмелер илек судунундундунден 1,4 катап, үс—1,8 катап, белок—1,7 катап, а хоолузу оон 1,5 катап ажып турар. Ол ки-жидериниң кончуг шин-гээчел, хой судундун азы-бу-ру ак чем кылдыр.

Соолу 20—30 чылдарда де-лгейин амык хой чуртта-рында хой судун бүдүрер бол-гаш оон кылган аш-чем кову-деп турар. Белокка негелде, хой судунун ажыктыг шына-ры болгаш аманы ову бүдү-реринче кичөөгөйи хаара ту-дуп турар. Сөзүн чылдарын эгелешке, чеген чылдарын ол үс-биле депшөөрге, делгейде хой судун бүдүрер, 25 хуу кызыгар болгаш бир чылда кызыгар болгаш бир чылда 7600—7900 муң тонна чедип ту-рар. Сүт бүдүрериниң 44 хуу-зу—Европа чурттарында, 45 хуузу—Англия, 9 хуузу—Аф-рикага хамаарып. Эне-хой сүтү Турция, Франция, Иран, Италия, Греция болгаш Болгария бүдүрүп турар.

Сүтүк хойлар төлдүр бол-дур, ыччангаш оларын ачы-лаа чүгө сүтү эвес, эът бүдүрерин база көндүдери бол-дур. Бо чегерге негелде де-лгейде кончуг улуг.

Хойун 550 ажыг уксаажыл-дан чөөнөргү чүгө сүт бө-рүңгө тусайлаттылган, өскө улускалар ийи азы үш ийи продукцияны берип турар. Рейн областа ол хойун бирээ-ш чылда 450—650 литр сүт-тү берип турар. Ол хойларын төлдүрү база амык, Ынчалза-кеш, хураганын эрте 2-2,5 ай-

дунуңа болгаш азыраалыга долчок чаңчыккан, өскө черле-ге таарымыр берге. Оларын Болгарияда хайнакташтырып турар.

Болгария шаг-шагдан бээр хойну саап, оон суду-биле быштак кылдып келген турт. Ында сүткүр хойларын тус-кайлаа колларда өскөн. Ам оларда сүткүр утганышкы-нын хойларын уксаажылдыг баазада тургустунган. Ону улуттук үндөсүнине тургузар амык чогун турар.

Бистин чуртта хойну план бугаар массалык саарын 1930 чылдан бээр эгелешкен. Ынчан тускайлаттылган «Быштак-трестин» Бүгү-үндөл эргелеш тургустунган. Быштак бү-дүрерин ыччан-на чылда 10 муң тонна ажып турган. Быштак бүдүрерин 1960 чылдардан бээр эвээшкен, а сөөлү чылдарда улам дорайтаа болгаш элээн хой республикаларда шуут сок-саан. Амык үеде Закавказье-де, Дагестанда, Молдавияда, Барыш Украинада болгаш өскө-даа черлерде хой эвести бүдүрүп турар.

Бистин чуртта дүк, эът, кеш бээр уксаажыл хойлар кончуг хой. Олар сүтү база берип болур. Ынчалза-даа ко-дө ажил-агыл организанын, колхозтарын болгаш совхоз-тарын аш-чемин ол чугула тургустунган чеди үнелес-кейи турарында хойну саар амык негелеш шыдааган ту-рар. Маалга хой саар машина-ларын эвээш, калдарын чедишпес, кол-биле кылдыр ажилдык хойу, хой суду, ху-луп алыр пункттарынын эвээ-шн база чылдаган болуп турар.

Ынчалза-даа болза хойну саап, оон хой орулга ап турар черлер эвээш эвес.

Армян ССР-ниң ап көрөлд. Ында чылда 16-18 муң тонна сүтү бүдүрүп турар. Хой ажилдыг «Алаге» совхозтун, Дзержинский аттыг колхоз-тун, Тамашев аттыг совхоз-техникумун дүргүлгөдөй алыр-га, хойну кыжын төртү-кеш, хураганын эрте 2-2,5 ай-

лымда өскөш, 8,5 айлынга чедир 43 килограмм чедир өс-түрүп, хойдан-на 42 килограмм сүтү саап ап болур. Хойну аш-чем ордандан июль төнчү-зунге чедир саап турар. Хой саарын талазы-биле дур-жулга Молдавияда, Украина-да, Болгарияда райондарында элээн улуг. Сөөлү чылдарда Украинаның чамдык ажил-агылдары пугай уксаажыл хойларын база саап эгелешкен. А Дагестанның ажил-агыл-дары чылда 500 муң хойну саап, 25 муң тонна сүтү бүдүрүп болур.

Бистин чуртта хой суду бү-дүрериниң бүтү аргалары бар. Мал чегинин баазадын быжыктыраар, белик бүдү-рүкчүлүг хой саар машиналар-ын шингээди алыры, уксаа ажилын экижидер сүт бүдү-реринге улам-на таарымчалыг байдалды тургузар. Ынчалды машина-биле саар сүткүр у-сааның хоюн көндүдөсө чо-гуур. Ындыг соруга-биле Дагестанның болгаш Молда-виянын ажил-агылдарында Герман Демократтыг Респуб-ликадан чөөнөргүз, Болгария-дан плесен уксаажыл хойларын экижешкен.

Хойну саарын механизаста-ары база чугула. Эртемденер бо талазы-биле улуг ажыкты кылдып турар. Эрткен чылын кылган бир мыдыг машина Рязань областын «Наа амык-ла» совхозта шенелде эртин турар. Чурттакчыларын ду-залал ажил-агылга ажилла-рында таарымчалыг бичи маши-наларын база чогудуп турар. Хой ажылын хогжүдери ун адырларын кугуларын дозу ажилдарын илгир турар. Оларын бирээш—хой судун бүдүрерин калбаа-биле органи-заастары, Аш-чем програм-малык шингирлеринге ол улуг идиги бээр.

В. ВИНОВАТОВА,
СССР-ниң Көдөз ажил-агыл министрствозунун мал ажи-лынын кол эргелешкин хой ажыктын эргелешкин кол доктанын.

ОДАР ЧУРУМУ

Хову одарларын болгаш даг одарларын республиканың ко-ло одарларын ол. Совхозтар-ның улуг нуруузда бо ийн чүдүн одар каттышкан бүгү одарларын 70—90 хуузу чеди-лп турар. Бо одарларын ко-дунжү элалтар, агылдар болур, ыччангаш хой малга эне-не таарымчалыг. Чалыс чегес чүвези — хой аза-огулун үнел-ринде. Ынчалгы чыгыштыг чы-лын ол дендин үнер. Ынчангаш ону чай ортузу чегезинде, үренин чем тыртпайн чорда, салбаа дүрүжүп эгелешпей, сал-гыга холбешкен турар үзүнде жаткалар-биле кестирип каал-тар эргекч чугула. Ол кес-тирлерде белдир, чүгө үрени-лиг бажын алыр, алданла өскө үнүштерге дегес кылдыр кезер. Бо одарларын хой малга одарларын эң таарымчалыг үе-зин киш болур. Чегир бол-за чазын болгаш күзүн ажил-лаарга база эки.

Тайга одарларын бистин рес-публиканың бүгү райондарын хой болгаш өскө-даа бүгү малынын чайгы үеде кол ода-ры болуп турар. Бо одарлар язы-буру аймактарын үнү-штеринден тургустунган. Хой малга кургаг мөстөрүн шилеп одарларын, шалбааларын ояры чугула.

Шингизин одарларын нуру-гулайында чаксы болгаш күс-кү үелерде ажылап турар. Бо одарларга чазын, өт-сиген элээн үнүп келгенде көжүп келгеш, үр туруп болбас, да-рый тайгалар элээнче чоокшу-лап көжери чугула. Оон баш-ка үнүш күсүк үеде чегей апар.

Арга-арыг болгаш туулаалар одарларын хой малга таарымча чок. Чүгө кыжын, өскө ода-ры хемчиптеште, ажиллап бо-лур. Арыг шингизин оймакта-рын, арганың электерин күсүк үеде элээн одарлардыр. Чазын ий, чазын үштен эвээш эвес көжер. Көжүр чоруп баарга, одарлар «дыштанар», үнүштүн мал оудра мизгарн адырлары катал узамы өскө ийке өскө адырлар үнер. Оон тодаргый чижээ хоочун малчынарда кымнар-даа сактып чугаалап болур. Чыл иштинде бети дээр-ге 9—10 катап көжер, хо-наштары (кыштар, күзгө, чазга, чайлар) доктаамал болуру чу-гула.

Одар солугурунун шак ыч-тар чурумчаан системасы шаанда арбан, суму, өг-бөдө бүрүзүгө хажылып болбас чурум турган. Бир эвес эртем өзүзү-биле оң алдар дээр, ол дээрге чогуу-на одар эргилде-ли болур.

Ону чогудуп кылырына хой шингилелер херек. Ын-чангаш, харын, одар шөлдерин

де малдың чиген өттөрүнүн катан канчаар өскөн, ол өө-ринин күжүн бистин чуртта болгаш даштык чурттарда хой шингилелер турар. Ук шин-гилелерден алгаш чүгө чүгө дээрге планалыктың, удурут-рунун, экономиктиг өскө-ла харылааларын чамдык на-рын айтырларын шингир-лөөринге тодаргый харынын оон ап болур. Топчүткен кат-тыжымшыктын организаста-аларын түнелдеди бүдү-рүгө айтырларын шингир-лөөринге элээн чингелдер тыптың, удурутчулар, специа-листер база ажилчыларын

Чижээ, Чита облазынын хо-лу одарларын продуктулук чоругуун катан тургустуна-рын ССР-ниң эртемгер Акаде-миязынын Сибирь салбырын-ниң төн ботаниктер, салым-ертем ажилдакчылар професс-ор А. А. Горшкованың удурут-тулазы-биле 1973—1978 чыл-дарда шингилеш, 1979 чылда Новосибирскте үндүргөн «За-байкаленин хову үнүштерини биоморфологиязы болгаш про-дуктулук» деп моноупла түнел-бижээ. Тывада ындагы шингил-елдерин ол-ла Төн ботаник-тиг сааттыг профессору А. В. Куминова удурутуп, 1976—1980 чылдарда чорудуп келген.

Үстүнде айткан шингилел-дерден кадарчыларга чугула билгил алза чогуур чамдык чүдүлдерин маалга айттыр-гаш мындагы:

малдың өттөөн ооттарын чамдык чүдүлдерин кончут оожум, айда чүгө 1,5—2 см хире, чамдыктары хонукта бе-зин ол хире дүргөн өскө. Чижээ, аты болгаш элалтар оожум, кымырлыктар дүргөн өскө;

чазын ийке, эрте чазын чечек чаштыр мурунда кир-кен ийке кескен үнүштерин өскө ээри дүргөн, чечек чазылган соонда кескенин оожум өскө, үренин бышкан соонда кескенин өскө ийке мындагы пат;

чай дүргүзүндө аразы бир ай болгаш-ла ийн азы үш ка-тап киркен үнүштерин өскө-дези бир киркен соонда-ла улам оожумнал бар чылдар болгаш үш катап киркен үнүштерин келди чылын өскөдөзи улам баксыраар бол-ган. Ындыг үнүштерин дараа-зында чылын база кезер бол-за, үш дугаар чымылда шуут дашылдында өлүп чазар.

Шак мындагы чүдүлдерин мал ажыктыг коошкуч улустар (ти-валар, моолдар, буряттар, калмыктар, казахтар, кыргыс-тар болгаш өскө-дө-дө) шаг-шагдан бээр билер, чогуу-на ону барымдалааш, оларын чылда 8—12 чедир одар солугу-рунун ужуру мыла. Ол сис-

тема-биле алырга кышкы ода-ры чазын, чазын, күзүн мыр-най хол дегес, ол үелерде өт-сиген бодунун өздөлдө-ниң мырнай бодун эргилде-зин кымылтар: чазын өлүп эгелеш, чечектелеш, күсүкүр үренин бышкан, черге чаш-тынар, даразында чазын ол үрени черден үнүп эгелеш. Чаксы, чайгы болгаш күсүк одарларын бодун сезону-биле чиртип олурбайн, сезон иш-тинде база 2—3 катап хонаш солуп турар болганда, база-ла ооттарын улуг нуруузу өздө-лөңгө чеге эргилдезин кымыл-тар.

Хойжуларын бирги сорул-газы чүд дээр, одарларын чөп ажиллап тургаш, оларын продуктулук чоруну кудула-тыр болур. Оон ангыла, ажил-агыл бүрүзүң ода-рларын шингилеш тургаш, ук ажил-агылдың бодунун одар эргилдезин эртем өзүзү-биле ажилдап кымыр чугула. Эр-теме үндөлдөңгө ындагы сис-тема чокка мал ажилында кол бүдүрүгө чексэ болур ода-рын продуктулук чоруну чы-дан чыкче кудулап бар чыда-рын ам көрүп турармыс бо. Хойжулар олар солугастааны-нын харазы-биле эң чеминиң үнүштер одарларын арлып, мал чегини таарымча чок ка-ра чашпан, аза-огу, терези, хараган, а чамдыкта харын-даа хоралыг үнүштер одар шөлүн хеме ап бар чылдар апарган.

Ажил-агылдарга чаксы бол-гаш күсүк одарлар черге кан-сырлажы бээр, ындагы тава-рылдаа арганын тып, оң ча-зын хонар чартын болгаш күзүн хонар чартын база ыл-гап алыры чугула.

Одарлар тар болган тудум-на, кадарчылар элчештер чуруму сагыры шингирлар ужурутуп. Ол болза кадарчы-ларын-даа, бригадирлерин-даа зооветспеснаистерин-даа шингизин хайгарар чүгү-лү-дүр. Элчеш чурумун бол-гаш олар кызыгарып бир ху-бесин үрээри дээрге белеткээ сараат сизини оорлатканы-биле дөмөй кем-дир.

Одарларын сезоннар айы-мыс солугурун таарымчалыг үелеринден эргелешип болгаш орайдалы болбас. Кыштар-дарже көжер өг — кара-дон-дак эгеш. Күзгө кара-дон-дакта олурган, мал аргызып алыр бир бак чандан хосталыр херек.

Нитизин-биле тайгаже чай-далаашкын июль эгезинден август 20 чедир, 45—50 хонук уламчылаар.

(«Хойжуну өөрдөдөгө но-мундан»).

Бин.Хемде «Өк» совхозтун муракчы хойжуу Маалы Дандар-оол чылдык-на багыт эвес көргүзүлгө чеди ал келген. Оон кадарган хураганнары чайгы өткө эки денгел кирип турар.

ЧУРУКТА: хойжу Маалы Дандар-оол.

Ч А Й Л А Г Ж Е

Ляпаты-Аксиниң делгем шыгырга чазалган аал чай-лаже кежеринге белеткенип турган. Оларда ам саадаар чү-вө чок; ирттер кыргыттыңан. Бир анык ирттер-не 2,5 кг дүк кыргып алыр планы күү-сеттинген. Чуудалып ийн хон-ганда чоруткан. Оларын кай-ды чайларга өө совхозтун аны-к илек кадарчызы Каваа Кууларынмы. Улуг-Чыргактын Тесе-Алар бажында Чайлаг-Өөнгө инектерин сүрүп чедир-геш, ам алын көжүрүп алыры-биле ол бадын келген.

—Чайлагла өт-сиген сар-лаңаар, магалы-ла чүвө-дир! Амдызында Тесе-Аларже чан-гыс-лаа аал көжүп үнмөш. Ша-дөңгө-даа койчут тур—деп, өөрчүк-манчалыг хөөрөп че-дип келген.

Олар ам эртен чайлагже ка-ды көжүп чоруттарлар. «Шек-пээр» совхозтун дирекциязы ырак-уак чайлагже көжер малчынарга—ажыл-агылдын муракчы анык хойжуу Де-мир-Маалды Ооржакка, кадар-чы Каваа Кууларга тыпыран машиналарын-даа берген.

Чаа-ла үжөн ажыг харлап чоруп анык хойжуу Де-мир-Маалды Дамдин-Сурун-өвт биле Сесенмаа Хүрө-оолова Ооржактар төрөн сов-хозузда тос чыл улаштыр хойжулар, муракчы малчы-нар деп магалып чоруттарлар. Сесенмаа Ооржак Күш-ажыл-чы Алар орденин үнүк чеге-ринге төлөтпөг болган анык коммунист.

Анык малчынар баштайгы чылдарда төрүр хой кадарып, продукцияны алыр болгаш ма-лын чаш төлүн наамалап алыр талазы-биле совхозка дээр көргүзүлгө чеди ап, алды чыл улаштыр төрүр чүк хой-га онааштыр 95-103 хураган-нары наамалап келгенер. 1981 чылдын күзүндө олар эң хураганын хулаң алгаш, Чалама деп черде чаа кыш-

КИРЖИР МЕН

Бистин хойжу бригадасы-тан он бир кезигинүг сизге-чэн эвөө тургустунган. Алт-малчыстың, дегир-херексели-стиниң болгаш черле боттары-стың шавыс-ла ол. Ажымы-биле чугаалаарга, аш-биле си-ген кезер ийн машиналыг, бир аштрабик болгаш хол ка-дымдарлыг бис. А белеткээр сизге—100 тонна. Ын-чалза-даа ол планмысты эргес-кей айд, сизиниң эң-не сүү-зүңүг, чугааутуг болгаш хоо-зугу үзүндө, күөсөп ал-дымыс. Ам мал чегин белеткээр шалыпчы айыга деп-кейи киришпешан база бир чүс тонна сизини белеткээр соруга салган ажилдап тур

бис. Аалда ажил хой, мыңаа-жок малга бажыг чем-суур тургузуп алырын сонгаарадыр арга чок. Ол дугайын брига-дын бүгү кезигинери эки би-лир. Ынчангаш олар «Күш-ажылдың социалисттик саялга-чурумун быжыглаар талазы-биле ажилда күштердир ду-гаймын» ССКП ТК-нын, ССР-ниң Министрлер Чөвү-ленин болгаш ВЦСПС-тиң доктаамал изин-биле деткээ-нер.

Ук доктаамал амырдалга боттандырылгы киржир апар мен. Ынчангаш бистин сизини коллективисте ажил шагы үер, шыдаар шанга

чедир ажилдаас кижилерин чогулга, күш-ажылдың соци-алисттик саялга-чурумунун ха-жылышкын чок болуп тура-рыга өөрүтөс аргам чок. Мын-чаар ажилдаш, немей алган хулаалгестиниң чедишкенин күөсөдиринге бүзүрөөр мен. Бодум хуумда чүгөр ажил-дап тур мен. Эрткен чартык чылда социалист чарыштын тилексизин болгаш, Кавказын бир дыштаныла бажыңга баар халас пүткө-биле шай-наттым. Ол мени улам-на хей-аът кирип турар.

С. БАЛАЙ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң алдарыг малчыны, «Совет Тыва» сов-хозтун хойжу бригадында сизге эвөөнүң удурутчу-зу.

Кадир-кадыр дагларын, хан-дашты-даа болза, Тын Шаньда хой өстүреринге таарымчалыг черлер хей. Малчынар хонун машина чорбас тайга кырычче боттан аш-тыр сүрүп чоруп каар. Тайганың оуду мал-дын семирингине ажак таарымчалыг.

ЧУРУКТА: хойларын сүрүп бар чо-рууру.

а-хү арын 1983 ч. август 10

«Төөгүнүн тураскаалдарын камгалаар дугайында»
БРТКК-нын болгаш РСФСР-ниң Улус Комиссарлар
Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алгандан бээр 50 чылынга

ЯРОСЛАВ ОБЛАСТЬ. Уауг Ростов—Россияның эң-не хоочун хоорайларының бирээни болгаш хой сангыг туристерниң ки-
чээлгеин хаара тудуп, улау сонургалын болдуруп турар.
Ростов кремлинниң төөгүзү он ийи чүс чыдар бурунгар
эгесиз болгаш чаагай тураскаалдарын бирөөн болуп ту-
рар. Оң кайгычак чараш ансамбли—орус тудуңун төө-
гүзүзү улау тураскаалдарының бирөөн. Кремль—Ростов-
Ирославтың архитектурау уран-чечен музейиниң тудуш ке-

ээ, оон чүс чыл юбилейин бо чылып демдегээр.
Уауг Ростовту чыл бүрүдө 300 муң ажыг туристер кээп
көрүп турар.
ЧУРУКТА: Кремльдиң солун чүдүдери туристерниң кө-
рүп турары.
С. МЕТАЛИЦАНЫҢ болгаш Н. ДЫНИНИҢ фотоу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЮРИЙ РЫТХЭУГЕ—ИТАЛИ ШАҢНАЛ

Национал болгаш даштыкы чогаалчыларның чогаалдары-
ның дугайында школаларының
болгаш лицейлериниң өөреник-
чилериниң саналын сөзүгар
чүртүтүң «Григориан Кавур»
итали литература шаянаны
чүткө чогаалчы Юрий Рит-
хэуга тыгымсан.
Ол бедик шаңнал чүткө
Ритхэуга чогаалына аяас,
инитизи-биле чүткө национал
литературага бедик үнелел бо-
луп турар. Манча демдегээр-
ри чүткө, чүткө дылга баш-
тайгы үжүткөл 1932 чылда,
кедир үнелел чогаалчыны ийи
харалыг турда, чырыкка үнүп
кегел.
—Өөрүм-биле бир дөмей,
морж кезинден кылган ча-
дырга өзүп келдим—деп,
Ритхэуга чогаалчы аяас,
инитизи-биле чүткө национал
литературага бедик үнелел бо-
луп турар. Манча демдегээр-
ри чүткө, чүткө дылга баш-
тайгы үжүткөл 1932 чылда,
кедир үнелел чогаалчыны ийи
харалыг турда, чырыкка үнүп
кегел.
—Өөрүм-биле бир дөмей,
морж кезинден кылган ча-
дырга өзүп келдим—деп,
Ритхэуга чогаалчы аяас,
инитизи-биле чүткө национал
литературага бедик үнелел бо-
луп турар. Манча демдегээр-
ри чүткө, чүткө дылга баш-
тайгы үжүткөл 1932 чылда,
кедир үнелел чогаалчыны ийи
харалыг турда, чырыкка үнүп
кегел.

«ЧЕТТИРДИВИС, ЭМЧИ»

«Четтирдивис, Эмчи»
Шошбуловна! деп чыгып кү-
зүшкүнериниң илереткен ала-
матери районун божудуга
башкының салбырында бо-
ла дымлап болур. Аршынар-
да хүлүмзүрүт, өөрүшкү чай-
наан ада-нелер бичин чашта-
рың эмчилердин хүлүп ала-
гаш, сөткүлүнүн ханымын
чымчак, элдик-эвлек бо-
роздерин илеретпейн чанмас.
Бул ийиң эмчилериниң не-ча-
тарга сатып салымшын
манча келген кижи бүрүзү ха-
ны билир.
Аарыг кижилер эмнээр эмне.

БОТТАРЫВЫСТАН ХАМААРЖЫР

Бо чылды кадым шала
кошмал, Болгазын санато-
рийнеге эмнээр, дышталыр
укурга таварымшым. Инда
эмчилерин, сестраларын
болгаш өскө-даа ажыдап ту-
рар кижилериниң кичээлге-
линиң, өскө эш-өр-биле
бир дөмей, кыска хуусаада
экижик сегидим. Бистин
республикавыстың бо санато-

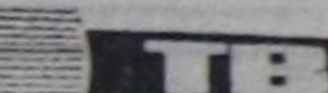

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ «Хөгүгү чай» деп фотоузуу.

Редакцияның адреси:

667000. Кызыл. Шетиниң болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторунуң 2.24.63, редакторунуң орадакчыларының 2.35.24, 2.23.54, харымсалгалыг секретариаты 2.23.33, секретариатың 2.31-35, ааргыч амылраа болгаш узагүрү кидактериниң 2.31-75, пропаганда болгаш совет тургузат килдистериниң 2.37.13, чагаа килдизиниң 2.41-27, информация килдизиниң 2.22.60, култура килдизиниң 2.23.54, өдөз ажма-агый килдизиниң 2.21-47, корректорларының 2.27.41, бухгалтерияның 2.12-45, солун келбей барганга 2-32-75 телефонго долаар.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфал болгаш ном садымның черектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиясы. (Кызыл, Шетиниң болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

АВГУСТУН 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Уз» 8.40 — Эртениң гимнастика. 8.55 — ГДР-деги урулгарга дамчыдылган. 9.55 — Концерт. 10.15 — Мультифильм. 10.25 — «Аян-чорукчулар клубу». 11.25 — Телемелдээр. 11.30—14.55 — Чалсар. 14.55 — Телемелдээр. 15.15 — Документалдыг телефильм. 15.25 — «Тележурнал». «Чурагачы». 16.05 — Мультифильм. 16.15 — Урулгарга фильм. «Сөзүг кажаң-даа кирип шыдавазың арга-ың». 17.25 — С. Прокофьев — № 7 соната. 17.45 — «Горнистер». Харымшалар. 18.30 — Эртөн-неперелдиг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Мультифильм. 19.20 — Бистид салымс. 19.50 — «Чаргилчын». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң 1-ги сериясы. 21.00 — «Уз». 21.35 — Чик астыктага делегей чемпионнады. 22.20 — Бөгүн делегейде. 23.30 — Документалдыг телефильм. 23.00 — 00.45 — Футболга СССР чемпионнады. «Диспер» — «Металлист».

НИНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртениң гимнастика. 8.20 — Эртөн-неперелдиг фильмдер. 9.00 — «Командир». Телефильмниң 2-ги сериясы. 10.15 — Некрасовтуң лирикасы. 11.00 — Ада-нелер, силерге. 11.30 — Немец дил. 12.00 — Урулгарга фильм. «Мономатхын бөрүгү». 13.05 — «Сөзүг ленинниң билилгеткен» деп дамчыдылган. 13.50 — Документалдыг телефильм. 14.15 — «Колхозка артып хаар бис». 15.00 — «Морда чериң аялгаларың». 15.25 — Телемелдээр. 15.30—18.00 — Чалсар. 18.00 — Телемелдээр. КЫЗЫЛДАН 18.15 — Урулгарга фильм — «Воя бөрү». Марска кычкар ушканы. 18.30 — Делегей байдалындыг догдулдуу. 18.45 — Чонкун уран чүтүгү. 19.15 — «Азия тавуу». 19.45 — Телемелдээр. 19.55 — Чалсарлар. МОСКВАДАН 20.00 — «Тамчыктыг удунар, нашта». 20.15 — Тележурнал. «Дем каттыштырылганы». 20.45 — Документалдыг телефильм. 21.00 — «Уз». 21.35 — Адам сериялыг уран-чечен телефильм — «Командир». 3-кү серия. 22.50 — СССР-ниң улустун артың А. Соловьяненко мрлар.

Светлана ТУЗОВСКАЯ. (ПМА).

СПАРТАКИАДАНЫҢ ЧЕМПИОННАРЫ

МОСКВА. Спартакиадаың чаага-терге спортка мар-
галаалары Кыргыстаның
олимпийжи велотрекке эртенки.

100 метрге болгаш спринтер чарымынга Сергей Колылов (РСФСР) Спартакиадаың чемпиону болган.

ЧУРУКТА: спартакиадаың чемпиону Сергей Колылов.

ССРЭ-ниң Улустарының чайгы сески спартакиадазы. «Измайлово ораду». Аар атлетика.

Гроднодан 22 харалыг Алек-
сандр Курлович штыгистер-
ниң түпкел туриниңге 460 ки-
лограммын ийи хевирге чедип
алагы, эң аар деңизиниң (110
килограммдан азыг) атлеттер
аразынга делегей рекордун
экижиткен.

Моон мурвундагы ийи да-
кыр делегей чемпиону Киев
чүртүгү Анатолий Писаренко-
ну А. Курлович тилээш, де-
легей чемпиону атты алганы
ол.

ЧУРУКТА: делегей болгаш
Спартакиада чемпиону Алек-
сандр Курлович.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОРАНЫҢ ҮНҮШТЕР

тинмес. Ычпалгаш оларны баш
бурунгар чымчыне далаш-
паңар, оларны аразыда
хораның үнүштер бар бооп
болур.

Бек азын икүтү деп үнүш
шынтыг ордулаштарга, ту-
лаалыг черлерге, хемнөр эри-
теринге үнөр. Бектиң дазылы,
сызы дык хоолузуң чымчы-
ниң болгаш сыйкага азы тур-
неккө домейлешкек болур.
Оон чузуу чыгарың. Чыгың
үдө бектиң сызы узагытаан,

ипти хос апаар. Ук үнүштүн
сызы адыралыг болгаш
эптика хевиринг чектеринг.
Бектиң чыды петрушка деп
үнүштүн чыды шыкш болур.
Ычпалгаш ону улус чемге
агылаш бар.

Искусствосын деп хоран
бүдүмөк ол үнүштүн сызынга
болгаш дазылынга турар. Ол
хоран мага-ботка бичин-даа
тараанда, аар хораның шы-
ныны болдуруп. Хораның
шынының шыныны ийи

шак эрткенде билиниң кээр.
Кустулар, улаштыр-улаштыр,
тыртар апаар. Шак мынчаар
тыртар апаар үнүнде, мага-
буттун чарымтаарына азы
өзүмге чедирин болур.

Хораның кижиге кузар
кылдыр дүргө-не 4-5 стакан
сугну беринер, оон улаштыр
эмчиге апарып коргузур.
Г. ПРОКУДИНА,
республиканың санитар-
чырыдымшкын бажымнын
эмчизи.

Эмчинин сүмези

Чайның башкы айында эгел-
леп школаларда чоок-кавы
арга-арыг болгаш хемнөр эри-
теринге азын-чорук кылгып, ту-
рчык похоттарга үнүп турар.
Чериң кырып холбегер кон
шыва алы берген. Бойдуңуң
бо бугу али-шынчыл кижилер-
ниң сатып-сөткүлү чайгаар-
ла хаара туду болур. Сиген азы
дазыл бүрүзү чемге херекел-
тер.

ВКИНОВ

АВГУСТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Родители не
выбирают» 9.30, 11.20, 13.10,
15.00, 16.50, 18.40, 21.00 ша-
ктарда.
«ПИОНЕР»: «Хищник» 10.40,
14.40, «Сыщик» 11.50, 20.00,
«Спокойствие, только спокой-
ствие» 16.10, 18.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «Домой!» 15.00,
16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«КАА.ХЕМ»: «Пираты XX
века» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00
шактарда.
«ЧАЙГЫ»: «Замужество
Марии Браун» 15.00, 16.50,
18.40, 20.30 шактарда.

Солун неделада 6 катан
үнер.

Чыгар № 1076.

ТС-01320

Национально-
краеведческий
отдел